

PETRARCA

[Voi ch'ascoltate...]

Megjegyzések a fordítás elé

Az alábbi vers Petrarca *Daloskönyvének* kötetnyitó darabja. Formája követi a petrarcai szonettek jellemző szerkezetét: két öllekező rímű (*abba*) kvartinából és két sorjázó rímű (*cde, cde*) tercínából áll. Az olasz eredetiben hangsúlyos verselésű költemény hendekaszillabusban íródott, vagyis 11 szótagos, hatodfeles jambusi sorokból épül fel. A vers szerkezetileg két részre oszlik, mivel a kvartinák és a tercínák egy-egy többszörösen összetett mondatot alkotnak. A kvartinából álló *fronte* és a tercínából felépülő *sirma* így nemcsak tartalmilag különül el egymástól, de szintaktikailag is, hiszen a *voltát* a mondathatár is kiemeli. A vers költői alakzatokban igen gazdag: aposztrofé, anacoluthon, poliptóton és alliterációk díszítik a szöveget.

A szonettnek több magyar fordítása is létezik,¹ melyekre egyaránt jellemző, hogy – a honi fordítói gyakorlatnak megfelelően – inkább a verstani (rím, verselés) megfelelés érvényesül bennük, míg a nyelvtani párhuzamosság háttérbe szorul. Az állítás igazolása végett elég csak szemügyre venni az első két kvartinát létrehozó összetett mondatot: míg az olasz eredetiben a főmondat esetében egyes szám első személyű alanyt találunk (*spero...*), a fordításokban – kivétel nélkül! – harmadik személyű alannal van dolgunk. Mivel a formahűségbe a szintaxis is beletartozik, a mondatszerkezet ily módon történő átrendezése nem szerencsés. Jelen esetben például az igeragozásnak fontos tartalmi szerepe van, hisz Petrarca ezzel is értésére adja olvasóinak, hogy ő a *Canzoniere* igazi *alanya*.

A jelen fordítás elsődleges célja, hogy megfordítsa e gyakorlatot, és a vers gondolati tartalmának közlését a hangtani-metrikai (rímelés, szótagszám, alakzatok) megfelelés elé helyezze. Magam is törekedtem ugyanakkor a kötött forma megőrzésére, bár a hendekaszillabust hexameterre cseréltem.

A metrum megváltoztatásakor az alábbi megfontolásokra támaszkodtam: az itáliai irodalmi hagyomány gyakran helyettesíti hendekaszillabussal az olasz nyelven nem megvalósítható hexametert (pl. Foscolo és Monti olasz Iliász-fordításai), ily módon e két sorfajta felcserélése fordítástörténetileg motivált. Annál is inkább, hisz az eljárás fordítva is gyakori, a hatodfeles jambusban írt olasz műveket gyakran fordítják hexameterben: gondoljunk csak Dante egyik első latin fordítójára, Matteo Rontóra, aki a XIV. század elején az *Isteni színjáték* 11 szótagos, jambikus sorait hexameterben tolmácsolta.

Jogosnak tűnhet ugyanakkor a felvetés, hogy miért cseréljük le a sorfajta, ha az magyarul is létezik. Azért, mert a két nyelv verстана másként határozza meg a hendekaszillabust. Míg az olaszban a sorfajta a hangsúlyváltó verselés körébe tartozik, addig a magyar verstan idő-

¹ Radó Antal (1887), Sárközy György (1943), Csorba Győző (1967), Szénási Ferenc (2016)

mértékésnek tartja. Ez a különbség abból ered, hogy a két nyelv – hagyományosan – eltérően definiálja az alkotóelemként szolgáló jambust is: míg az olaszok egy hangsúlytalan és egy hangsúlyos szótag kapcsolataként határozzák meg a verslábát, addig a magyar hagyomány időmértékesnek tekinti, mely egy rövid és egy hosszú szótagból áll (időegysége három mora: U –).² További fontos verstani eltérés az is, hogy az olasz különbséget tesz *sillaba grammaticale* és *sillaba metrica* között: az előbbi alatt az íráskép által rögzített szótagokat érti, az utóbbin a skandálás szerint számoltakat. Mivel az olaszban a szavak találkozásánál gyakori jelenség a szótagösszevonás,³ a *sinalefe*, sűrűn előfordul, hogy egy 12, 13, 14, 15, 16 szótagosnak leírt sor a skandálás során 11 szótagossá rövidül.

Összefoglalva tehát az olasz hendekaszillabus a hangsúlyváltó verselés és a szótagösszevonás okán nem kötött szótagszámú sor, bár tény, hogy skandálva 11 szillabát hallunk. A magyar hendekaszillabus viszont – lévén, hogy időmértékes és moraszámláló – állandó szótagszámmal bír, tehát – írva-ejtve egyaránt – mindig 11 szótagos. A magyar fordítások tartalmi pontatlansága részben épp abból fakad, hogy mindig 11 szótagba kívánták sűríteni azt a mondanivalót, melyet Petrarca jóval több szótagban ír meg (bár 11-nek skandál). Mivel Petrarca lejegyzett (és nem kiejtett) szótagszáma 11 és 16 között változik, úgy gondoltam, hogy a hexameter – a fenti fordítástörténeti okkal kiegészülve – jó választás lehet a vers tolmácsolására, hisz a szótagok száma ott is szabadon alakítható (13 és 17 szótag között).

Az olasz nyelv természetének a kötött sorfajok közül a hendekaszillabus felel meg leginkább, gyakran prózai szövegekben is találkozunk vele (nem véletlen, hogy epikus költeményeik is szinte mind ebben íródtak). Mivel hatásában a hexameter is közel áll magyar prózához,⁴ választásom ebből a szempontból is megfelelőnek bizonyult.

² Érdekes ugyanakkor megjegyezni, hogy az elmúlt 100 évben a magyar nyelvben is megindult a magyar jambus módosulása: a U – ritmust egyre inkább a hangsúly fejezi ki, nem pedig a hosszú-rövid szótag szabályos váltakozása. Példaként elég csak József Attila *A Dunánál* című versének első sorára gondolni: „A rakodópart alsó kövén ütem/”.

³ A szótagösszevonásnak létezik egy másik fajtája is, a *sineresi*, ilyenkor a szó belsejében vonunk össze hangokat.

⁴ Gondoljunk csak arra a tényre, hogy a hétköznapi nyelvhasználat során is előfordulnak hexameterek (pl.: Áfás számla igényét kérjük, előre jelezze! Pénzadományát erre a bankszámlára utalja. Fennakadások vannak a városi közlekedésben).

Voi ch'ascoltate in rime sparse il suono
di quei sospiri ond'io nudriva 'l core
in sul mio primo giovenile errore
quand'era in parte altr'uom da quel ch'i' sono,

del vario stile in ch'io piango et ragiono
fra le vane speranze e 'l van dolore,
ove sia chi per prova intenda amore,
spero trovar pietà, nonché perdono.

Ma ben veggio or sì come al popol tutto
favola fui gran tempo, onde soventel
di me medesimo meco mi vergogno;

et del mio vaneggiar vergogna è 'l frutto,
e 'l pentersi, e 'l conoscer chiaramente
che quanto piace al mondo è breve sogno.

*

Ó, ti, akik hallgatjátok szétszórt dalaiban
sóhajaim hangját, mellyel tápláltam a szívem,
régmúlt ifjúságom tévelygései közben,
még amikor részben más voltam, mint aki mostan,

hangom váltakozása miatt, melyen érvelek én és
sírok, gyötrelmem és meddő vágyak közepette,
annál, már aki tett próbát maga is szerelemben,
az, mit lelni remélek: részvét és a bocsánat.

Ám most már jól látom, hogy mindenkinek ajkán
mily hosszan voltam gúnyos pletykának a tárgya,
és emiatt most önmagamért már mardos a szégyen,

így a hiú ábrándnak szégyen lett a gyümölcse,
megbánás, valamint annak biztos tudomása:
mind, mi a földön nekünk tetszik, csak rövid álom.